

KONZERVATÍV VÁLASZOK AZ ÖKOLÓGIAI VÁLSÁGRA*

URI DÉNES MIHÁLY

„A klímaváltozásról mindenki egyformán tehet
– más szóval senki. Mindenki nyugodtan szidhatja.”

Jonathan Franzen

A régi magyarországi útleírások visszatérő eleme a Kárpát-medence hallatlan természeti gazdagsága, ami a messziről jött utazókat minduntalan ámulatba ejti. Megállapítják például, hogy az ország rendkívül gazdag vizekben, s a magyar folyókban és tavakban lenyűgöző a halbőség és azok sokfélesége. A vízi élővilág változatossága mellett a talaj minősége és az egyéb természeti adottságok miatt a Kárpát-medencét a kortársak a kontinens legvonzóbb területei közé számították, ahol ugyanakkor a török hódoltság idejében a falvak és városok egy jelentős része elpusztult, így a natúra vitalitása és az épített környezet kollapszusa éles kontrasztot képezett az idegen tekintet számára.¹ A természeti adottságok dicsérete egy, az antik retorikákra visszavezethető, hosszú életű (Kölcsey *Hymnusában* is meghatározó szerepű) toposzt, a *Fertilitas Pannoniae/Hungariae*, vagyis a „termékeny Magyarország” képzetét is létrehozta, amely szorosan összefonódott a mindmáig élő *Propugnaculum Christianitatis*, azaz a „kereszténység védőbástyája” toposszal.² Az országféltő szövegekben a természeti értékek megőrzése etikai dimenziót nyert: a Kárpát-medence ökológiai értékeinek megőrzése miatt, Magyarország pedig a kereszténység védelmezőjeként számíthatna segítségre a török elleni harcban. Nem minden tanulság nélküli, hogy míg a védőbástya toposz olyan hosszú életű, hogy hivatkozási alapként időnként feltűnik a mai politikai retorikákban is,³ a natúra megőrzésével való evidens összekapcsolása már a 18. században jelentős módosulásokon ment keresztül, végül pedig el is halványodott mellette.

* Az itt olvasható a szövegnek az alapja két, korábban a Mandiner online felületén megjelent írás: URI DÉNES MIHÁLY: *Konzervatívizmus, jobboldaliság és a „zöld” értékek viszonyáról*, <https://mandiner.hu/cikk/20190625_uri_denes_mihaly_konzervativizmus_jobboldalisag_es_a_zold_ertekek_viszonyarol>, Mandiner.hu, 2019. június 25., valamint UÓ: *Összeomlás, klímavész helyzet: az új spektakulum*, <https://mandiner.hu/cikk/20191028_osszeomlas_klimaveszhelyzet_az_uj_spektakulum>, Mandiner.hu, 2019. október 28.

1 Ehhez lásd *Magyar művelődéstörténet*, szerk. Kósa László, Budapest, Osiris, 2006, 164–168., illetve *Magyar utazási irodalom 15–18. század*, szerk. Kovács Sándor Iván, Szépirodalmi, Budapest, 1990.

2 Lásd IMRE MIHÁLY: „Magyarország panasza” – *A Querela Hungariae toposz a XVI–XVII. század irodalmában*, Csokonai, Debrecen, 1995.

3 Lásd például: BENEDICT KIELY: *Victor Orban, Defender of Christianity*, *The Imaginative Conservative*, <<https://theimaginativeconservative.org/2020/01/viktor-orban-defender-christianity-benedict-kiely.html>>, 2020. január 4.

Természetes kilátás – Caspar David Friedrich: *Rügen szigeti krétasziklák* (1818 körül)
(Wikimedia Commons)

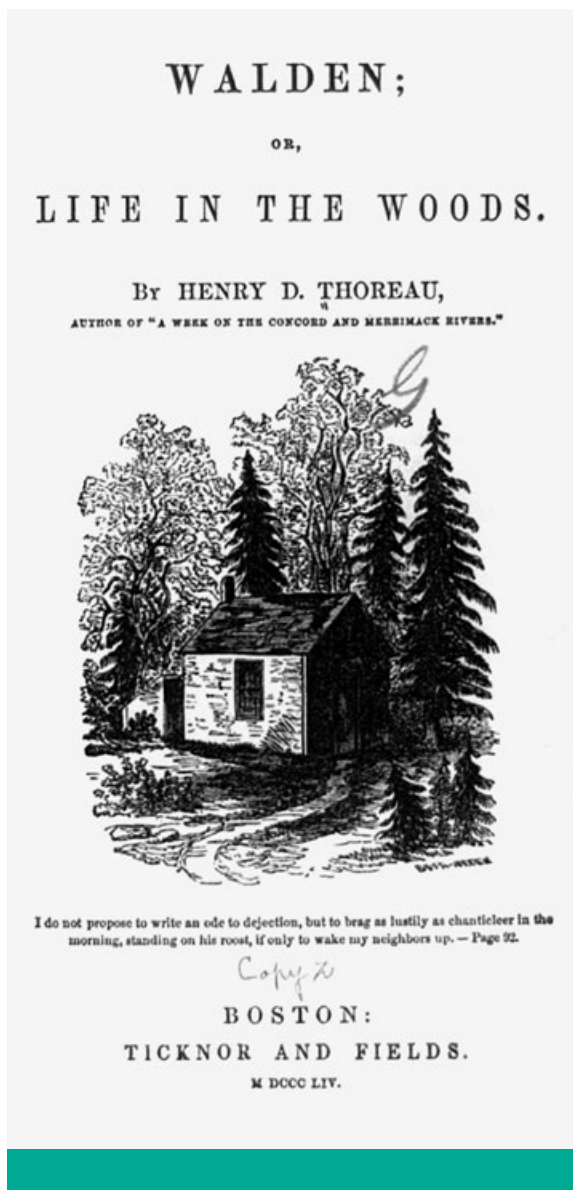
A MAGYAR TERMÉSZETI GAZDAGSÁG

A 18. század második felétől kezdődően, majd a 19. században a természeti környezetben bekövetkező változások meghaladták a kárpát-medencei magyar történelemben addig tapasztalt változások összességét.⁴ Ebben az időszakban alakul ki az ország ma ismert természeti képe, így számos környezeti problémánk is többé-kevésbé ide vezethető vissza. Az erdőségek jelentős része ekkoriban tűnik el, az őshonos fajokat pedig ekkor szorítja ki számos helyről az amerikai eredetű akácfa. Európában a legnagyobb területen hazánkban törté-

nik meg az ármentesítés, minek következtében azonnal előáll a máig tartó jelentős probléma: a szántóföldek nehézkes vízutánpótlása, az Alföld folyamatos szárazodása. A Tisza szabályozásával kapcsolatban állapítja meg Balogh Péter, hogy „a modern korban kiépített víz- és tájhasználati rendszert alapvetően ellen-működő rendszerként tartja fenn a társadalom. Ez magyarázza a jelenleg tapasztalható válságjelenségeket: a vízgazdálkodási problémákat (árvíz, belvíz, aszály), a területi problémákat (mezőgazdasági válságok, infrastrukturális problémák) és közvetve a kedvezőtlen demográfiai-kulturális jelenségeket is.”⁵

Az ármentesítés egy fenntartható, a magyar életmódban sok évszázados víz- és tájgazdálkodási gyakorlat, a fokokra épülő ártéri gazdálkodás felszámolásával ment végbe, ami nem hagyta érintetlenül a társadalmi és műveltségi viszonyokat sem. E gazdálkodási forma ősiségét az is jelzi, hogy a *fok* szavunk (finn)ugor eredetű, vagyis alapnyelvi szókészletünk részét képezi. A fokgazdálkodás lényege, hogy az ember nem kísérli meg a víz kiáradásának megakadályozását, éppen ellenkezőleg: minél szélesebb területen vezeti ki a vizet, így szabályozva az elöntött területek nagyságát és helyét. „A foknak [...] első és legfontosabb szerepe az volt, hogy az ember által kijelölt helye, az elárasztható ártér legalacsonyabb pontján, az övzátonyt áttörve kivezette és szétterítette a vizet, ezzel megakadályozta a víz veszélyes felzúdulását és rombolását, majd ugyanezen az úton apadáskor maradéktalanul visszavezette a vizet a főmederbe.” A víz a fokoknak köszönhetően nem zúdult rá az alacsonyabb területekre, hanem folyamatosan töltötte fel azokat, biztosítva így a vízutánpótlást, a levezetés pedig azt, hogy a terület nem mocsarasodott el, ám nem is száradt ki. „A természettel való eszményi együttműködésnek is nevezhető eljárás” megszünteté-

sét a folyók hajózhatóvá tétele és a szántóföldek kiterjesztése, vagyis egy gazdasági – és a török kor után császári politikai – érdekeket szolgáló szándék motiválta. Az évezredes vízgazdálkodás felszámolása nem csak a természeti viszonyokat alakította át radikálisan: „A vízrendezések kétségtelenül kiterjesztették a művelhető földet, a földművelő paraszti gazdaság alapját, de éppen e meggazdagodással párhuzamosan a sárközi társadalom és műveltség végetvesztően átalakult, romlásnak indult.”⁶

Rengeteg – Henry David Thoreau: *Walden* (1854) (Library of Congress)

4 *Magyar művelődéstörténet, I. m.*, 318.

5 Vö. „Magyarországon található a legnagyobb ármentesített terület Európában.” *Uo.*, 322. és BALOGH Péter: *Mocsárra épült sivatag*, <<http://emberestisza.blogspot.com/p/tezisek.html>>.

6 ANDRÁSFALVY Bertalan: *A Duna mente népének ártéri gazdálkodása*, Ekvilibrium, Budakeszi, 2007, 7–22.

Joggal olvashatjuk a régi textusokat nyomokként, vagyis olyan jelölökként, amelyek jelöltje nincsen jelen, és pedig azért, mert az a valós természeti környezet, amelyről e szövegek referálnak, többé nem elérhető, csak mint szöveg megtapasztalható. Egyebek mellett így értesítenek minket a régi írások a mai ökológiai válságról. Plasztikusan mutathatja az egykori és a jelenkori állapotok közti differenciát két, részint önkényesen, de nem motiválatlanul kiválasztott szöveghely. Szőnyi Benjámin eredetileg latin nyelvű, az 1760-as, '70-es években keletkezett versében a korábban említett termékeny Magyarország toposzra figyelhetünk fel: „Minden, amit ez föld nagy glóbusza hordoz a hátán, / Termi magyar föld azt száz-meg ezerszeresen” (Szőnyi Benjámin: *A magyar föld*, János István fordítása). Oravecz Imre 2015-ös, *Távozó fa* című kötetében megjelent verse ezzel szemben a környezeti állapot és a falu („a vidék”) életvitelének egyidejű (kölcsonös) szegényedésére mutat rá. A falu megszűnik falu lenni, amennyiben lakói eltávolodnak a föld(művelés)től; az életforma megváltozása ökológiai, az pedig kulturális sivárságot von maga után: „ugyanolyan itt minden, mint másfelé, / továbbra is dudva, bozót, szemét borítja a földet, / és csak arra használják, / hogy járnak rajta” (Oravecz Imre: *Action gratuite*).⁷

Azért fontos utalni a kora újkorra, illetve a 18–19. században bekövetkező tájatalakítások (mai) hatására, mert korántsem lényegtelen, hogy a történetiségre eredendően érzékeny konzervatív gondolkodásnak az ökológiai válságra adott reakciójában mennyiben szervesülnek azok a magyar hagyományok, amelyek példát mutatnak egy ökológikusabb, fenntarthatóbb gazdaságra, egyszersmind egy organikusabb életformára, s korántsem mindegy, mennyire ismerjük fel, hogy mit is veszítettük el e tájatalakítások során.

Távlatosan nézve kevésbé lényeges, hogy kicsoda Greta Thunberg, vagy hogy hány klímátüntetést abszolváltnak a „klímavédők”. Ellenben nem mindegy, hogy mennyiben szembesülünk a hazai környezeti problémák történetiségével, vagyis azzal, hogy mai kihívásainknak csak egy része írható a klímaváltozás számlájára, mert az elmúlt két évszázadban a tájrendezésnek olyan formái mentek végbe, amelyek az éghajlatváltozás nélkül is jelentős kihívás elé állítják a magyar társadalmat, miközben – ettől nem teljesen függetlenül – a vidéki Magyarország kulturális értelemben is sivatagosodik. Más szóval nem a klímaváltozás ellen szükséges küzdeni, hanem az ökológiai válságot előidéző helytelen gazdasági metódusok és az uniformizáló ideológiák ellen. Egy konzervatív ökológia abban is különbözik a környezetvédelem progresszív-baloldali formáitól, hogy a globális mintázatok helyett a helyi közösségekben keresi a válaszokat.⁸ *Elégséges lokális válaszok azonban csak a lokális hagyomány ismeretéből, a helyi történetiségből fakadhatnak.* A történeti föld- és néprajz, az irodalom- és művelődéstörténet alkalmasint legalább annyira szolgálhat tanulságokkal és követhető, a saját hagyományban gyökerező mintákkal, mint más diszciplínák és mint a progresszív világképben fontos tényezőként jelen lévő idegen minta követése.

a magyar hagyományok példát mutatnak egy ökológikusabb gazdaságra ”

PROGRESSZÍV VÁLASZ: KLÍMAVÉSZHELYZET, AZ ÚJ SPEKTÁKULUM

Avantgardista hevületében gyakorta vindikálja magának a jogot a baloldal arra, hogy a környezeti válságra először az ő értelmezőik hívták fel a figyelmet, s hogy először a baloldal emelte a politikai beszéd részévé a természeti

7 „Hogy a falusi életformának (különösen a boldogabb vidékeken polgáriasított változatának) mással nem helyettesíthető – ökológiai és ökonomiai – önértéke van, s hogy a falu elvesz(t)ése pótolhatatlan értékvesztés, az nálunk Oravecz Imre Szajla-verseiben mutatkozik meg először” – írja Szirák Péter. Vö. *Az elveszett falu. Kép, színtér vagy poétika? = A magyar falu poétikái*, szerk. KORPA Tamás – PATAKI Viktor – PORCZIO Veronika, FISZ, Budapest, 2018, 177. Ennek tágabb, nemcsak Oravecz műveire, hanem egyéb szövegekre és elméleti problémákra is reflektáló összefüggéseire lásd az idézett kötet egészét.

8 Vö. „Globális problémáink a globális megoldásokba vetett alaptalan bizalmunkból fakadnak, s csak helyben és a helybeliek által oldhatók meg.” LÁNYI András: *Az ember fáj a földnek. Utak az ökofilozófiához*, L'Harmattan, Budapest, 2010, 135.

környezet pusztulását. Amellett, hogy az ökológiai filozófia rendszerint egy baloldalinak éppen nem nevezhető gondolkodótól, Martin Heideggertől eredezteti szellemi képződményének számos fundamentális elemét, a progresszív világnézetek nem, hogy nem segítettek a válság felismerésében, de a természet és önmagunkat „éppen a baloldali alapelvek (korlátlan összemérhetőség az észtvények univerzalitása alapján) világtörténelmi sikerének következményeitől kellene megvédelmezni”.⁹ Hiába formálódott az ökopolitika eredetileg baloldali közegben, ha az ökológiai kihívásokat előidéző gyakorlatok éppen annak univerzalisztikus, haladásvéleményű szemléletében gyökereznek. A biodiverzitás társadalmi megfelelője a kulturális sokszínűség, az uniformizált világcivilizáció és a globalista progresszió azonban nem tolerálja a lokális sokféleséget. Ezzel magyarázható, hogy míg a „klímavédelem” rendre egybekapcsolódik különböző kisebbségi identitások védelmével, addig a természetvédelem helyi (nemzeti) keretrendszerei, akárcsak annak történelmi összefüggései, a baloldali interpretációk szerint pusztán elhárítandó akadályt jelentenek.

Az elmúlt évben rendszeressé vált „klímátüntetések” elsődleges feladata, hogy a „klímaváltozás elleni harcot” progresszív (techno)társadalmi (és nem csekély mértékben baloldali/forradalmi) utópiák forgatókönyvei szerint elképzelt résztvevők számára generációs érzést és politikai identitást biztosítsanak. E cél alkalmasint megelőzi magát a környezetvédelmet is, amennyiben a demonstrációkon jellemző akcionizmus (lásd a különféle performanszokat, például a „behalást”) a természet védelmét spektakulummá változtatja. Olyan látványossággá, ahol a kép fontosabbá válik az ábrázolt dolognál, mert elfoglalja annak helyét.¹⁰ A környezetvédő sokaság követelése kevéssé kapcsolódnak természetképző rehabilitálásához vagy életformánk helyreállításához: a „klímavédelmet” haladó politikai cselekvésként – így a konzervativizmussal szemben állóként – artikuláló akciók a modernség azon hagyományának a talaján állnak, amely a technológiai és társadalmi (politikai-ideológiai) progresszió totalizálásával egyszerre hajtotta végre a természet kizsákmányolását és „szabadította fel”

az embert természetes (az életnek értelmet adó és a fenntarthatóságot lehetővé tévő) kötöttségeitől. A „modernség egész programja éppen a természet legyőzésére irányul” (Lánczi András), ezért a modern antropológiájának és természetképzésének kritikája nélkül aligha képzelhető el bármiféle hatékony fellépés a természet védelmében. Márpedig ezt a kritikai reflexiót a modernség kezdete óta a konzervatív filozófia és politika hajtja végre.

A természetet nem lehet rehabilitálni a test határait legyőzni akaró poszt-humán biopolitikák egyidejű elfogadásával. Csakhogy „olyanok jelentkeztek be a környezet (s véletlenül sem a természet, pláne nem a teremtés) védelmére, akik az ember biológiai egységét [...] szét akarják bontani, és áthágni a benne is működő természet határait (amit felerősít az LMBTQ-lobbi, a gender-ideológia és a technológia testbe hatolásán való folyamatos mesterkedés).”¹¹ A modern gondolat az ember környezetét, így önmagát minduntalan éppen a természettől kívánja megvédeni úgy, hogy megzabolázza, korlátok közé szorítja (amiként erről az európai kultúra olyan fejleményei is tanúskodnak, mint a franciakertek) és az emberi test határainak vágyott felszámolásával – hite szerint – végül le is győzi azt.

Ez utóbbinál szelídebb jelenség, de mutatja a környezet- és természetvédelem időnkénti különbségét az épületek energetikai korszerűsítésével járó élőhelyfelszámolás is. Az épületek hőszigetelésével ugyanis minden olyan hézag, rés és repedés megszűnik, ami búvóhelyet biztosítana például a denevérek számára, míg a tapadásmentes burkolatokon nem tapad meg a sár, minek következtében a fecskék nem tudnak fészket építeni (ha egyáltalán találnak még sárat). Ebben az esetben azt láthatjuk, hogy egy környezetvédelminek nevezhető, mert az energiafogyasztást visszafogó megoldás, a hőszigetelés a természetre

9 Uo., 138.

10 Paul VIRILIO: *Háború és televízió*, ford. ÁDÁM Anikó, Magus Design Stúdió, Budapest, 2003, 20.

11 BÉKÉS Márton: *Az Utolsó felkelés – 5 év múlva*, konferencia-előadás, 2019 [kézirat] (kiemelés az eredetiben)

a természetet nem lehet rehabilitálni a poszt-humán biopolitikák egyidejű elfogadásával

Létidő – Martin Heidegger vizet hord a Fekete-erdőben álló todtnaubergi házánál (panathinaeos.wordpress.com)

nézzést negatív változást idéz elő, mert élőhelyeket szüntet meg (nem beszélve a felhasznált anyagok előállításának és utaztatásának költségeiről és környezetterheléséről). Az ilyen „környezetvédelem” azért nem ökológikus, mert „környezetkímélő” megoldásaival újabb problémákat idéz elő.

A progresszív válasz jellemzője a modernséghez való kötöttsége mellett az, hogy mindenekelőtt urbánus. A „környezetvédelem” szó is ezt a képzetet keltheti, mert elsődleges környezetünk nem a természet, hanem a minket körülvevő város vasbetonrengetege, a zaj- és fényszennyezés hatalmas mértéke, a kipufogógázok szelíden fojtogató aurája. Az utóbbi időszakban azonban elmozdulás figyelhető meg a szóhasználatot illetően, amennyiben a „környezetvédelem” terminust leváltotta a „klímavédelem” és a „klíma” előtaggal létrehozott szerkezetek sokasága. Ma már nincsenek környezetvédők és környezettudatos emberek, csak klímavédők és klímatudatosak, amiként ismerjük már a „klímagyilkos” és a „klímavészhelyzet” szavakat is (sőt a „klímabűnözőt”, a „klímaszorongást” és a „klímagyászt” – a Szerk.); a klímaváltozás szemlátomást kiszakadt az ökológiai válság egészéből, úgyszólván önálló szereplője, oka és célja lett

a baloldali ökodiskurzusnak. Az urbánus „zöld” gondolat sajátja, hogy leginkább technológiai, energetikai, hulladékkezelési problémákról beszél, ökológiai agendáját rendre a napelemek, az elektromos autók és a közösségi közlekedés villanyvezetékeire húzza fel. Nem idegen ettől a szemlélettől az állattartás szinte teljes félreértése és „a mezőgazdaság” bűnbakká kikiáltása sem.

A „klímavédelem” diszkurzív keretei között gyakorta nem csak, hogy nem tesznek különbséget a mezőgazdálkodás különböző (az ipar által gyarmatosított intenzív és a természethez alkalmazkodó) formái között, de alig-alig artikulálják a háztáji gazdálkodásnak a biológiai sokféleségben betöltött szerepét. Kevés szó esik arról, hogy az ipari forradalomig a biodiverzitás valójában nem csökkent, hanem nőtt az ember tájhasználó tevékenysége nyomán. Az ipari érdekek totalizálásáig az ember a tájatalakítás, vízrendezés és talajjavítás révén olyan fajok számára teremtett élőhelyet, amelyek az erdőségekben nem találtak volna meg a létfeltételeiket. Csakhogy az elmúlt kétszázötven év „lerombolta mindazokat az eredményeket, amelyeket a megelőző 2500 felhalmozott”.¹² Az állattartás elhagyása azonban aligha oldja meg ezt a problémát, ellenkezőleg: az ökológiai válságból az egyik „lehetséges kiút a hasznosításba vont fajok számának növelése” lehet.¹³ A sokféleségre épülő kultúrtáj táplálja a biodiverzitást és alapja a lokális közösségek autonómiájának. A progresszív „zöldek” válasza ezzel szemben a veganizmus, valamint a húsfogyasztás és az állattartás visszaszorítása, amelyet azonban – paradox módon, mert hatalmas ökológiai lábnyommal járva – egzotikus országokból importált zöldségek és gyümölcsök fogyasztásával kívánják megoldani.

KONZERVATÍV VÁLASZ: A HELY TISZTELETE

A konzervatív ökológia, minthogy minden konzervativizmus helyhez kötött, a lokalitás tisztelésén alapul. Ebből az is következik, hogy nincsen egyetlen, univerzális konzervatív válasz, s hogy nem feltétlenül szükséges valamely nyugati – például az angolszász – konzervativizmusnak dominálnia a hazai jobboldali diskurzust a saját hagyománnyal szemben.¹⁴ Ezért is volt indokolt mindjárt a gondolatmenet elején olyan magyar történeti sajátosságokra utalni, amelyek ökológiai összefüggésben másutt nemigen fordulnak elő és meg lehetőségen ritkán artikulálódnak a konzervatív érvvezetésekből is.

Az ökológiai szemlélet és a konzervatív szellemiség kapcsolódási pontjait jelölik ki az egyházak *teremtésvédelmi* programjai is. A terminus már maga is jelzi a világnézeti (értékrendbeli és antropológiai) különbséget, amennyiben

a „teremtésvédelem” szóban megmutatkozik a transzcendens távlat, amely a természeti és az embert közvetlenül körbevevő mesterséges környezet védelmét etikai és teológiai dimenzióval látja el: az ember feladata az Isten által teremtett világ őrzése és művelése. Ebben a képzetben az a szekularizált világkép számára befogadhatatlan

és elgondolhatatlan perspektíva jelenik meg, ami a teremtésvédelmet elfogadók számára szorosabb köteleket jelenthet a természettel, egyszersmind erősebb motivációt, mint pusztán a környezetvédelmi deklarációk és jogszabályok. A teremtésvédelem ösztönzője belülről, a hitből és lélekből fakad, nem pedig a politikai törvényalkotásból, a nemzetközi jogi egyezményekből.¹⁵ Ezért

” a politikai kereszténység nem értelmezhető természetvédelem nélkül

12 *Gazda(g)ságunk újralfedezése. Fenntartható vidéki gazdaságfejlesztés elméletben és gyakorlatban*, szerk. KAJNER Péter, L'Harmattan, Budapest, 2007, 27. A fenntartható mezőgazdasághoz és vidékfejlesztéshez lásd e kötet egészét, valamint az Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet agroökológiai kutatásait.

13 *Uo.*, 17.

14 Vö. ORBÁN Balázs – PALKÓ Attila: *A magyar konzervatív hagyomány védelmében*, Mandiner.hu, 2019. június 3. <https://precedens.mandiner.hu/cikk/20190603_orban_balazs_palko_attila_a_magyar_konzervativ_hagyomany_vedelmeben>.

15 Az egyházak minden évben megtartják a „Teremtés hetét” szeptember végén, október elején, amikor intenzíven irányítják rá a hívek figyelmét a teremtett világ őrzésének fontosságára, a teremtésvédelem mindennapi praxisára. Mindehhez ökumenikus segédanyag is készül minden évben, amely elérhető a www.teremtesunnep.hu oldalon. Eredetileg a protestánsoktól indult az ökögyülekezeti mozgalom, ahol is a gyülekezetek deklaráltnan vállalják, hogy a fenntarthatóság jegyében kívánnak működni. Az ökögyülekezeti mozgalomról lásd: <www.okogyulekezet.hu>. Teremtésvédelem katolikus összefüggésben: <www.teremtesvedelem.hu>.

is indokolt úgy fogalmazni, hogy az ökológiai válság kulturális válság: ember- és természetképünk önfelszámoló átalakításának eredménye, amelyet nem csekély mértékben a transzcendens távlat kiiktatásával sikerült végrehajtani.

Amikor a keresztény kultúra védelmét hangsúlyozzuk, valójában a teremtett világ védelméről is beszélünk. A kereszténység védelmének érvrendszere súlyosan gyengül, ha nem helyezük el ebben a dimenzióban a teremtett világ védelmét. Mint hogy a természet védelme politikai aktus is, mert a közösség közös ügyét jelenti és közös fellépését igényli, úgy a politikai kereszténység sem értelmezhető természetvédelem nélkül. E belátás egyszerre teszi lehetővé a jobboldali politikai közösségeknek az elmúlt években több ízben hangoztatott – legalábbis felemás sikerű – törekvését, vagyis Európa megújítását annak saját (keresztény) hagyományaihoz való visszatérése által, és az ökológiai válság elleni küzdelmet. E kettő a konzervatív horizonton evidensen kapcsolódik egybe.

A teremtésvédelem kérdése a következőképp tehető fel: valóban teremtőként tiszteljük-e az Urat, ha az általa teremtett világot nem becsüljük meg? Hiteles-e, igaz-e a hitünk, ha nem figyelünk a minket körülvevő világ őrzésére? Milyen értelemben követünk el bűnt a természet kizsákmányolásakor? A vallásos ember felelősséget vállal azért a helyért, ahol él, mert számára a tér nem homogén és nem semleges, szemben a szekularizált térszemlélettel.¹⁶ A valahová születés és tartozás nem esetleges és nem a véletlen műve, a természet pedig nem absztrakció, ami „rajtunk kívül” van. Nem lehet bárhol, hanem csak valahol élni. S akinek helye van, annak felelőssége is van. A világpolgárnak azonban nincs *otthona*; ebből fakad, hogy a progresszió diskurzusában „a bolygót”, s nem a tájat, várost vagy falut, s kivált nem ezek sokféle, a globális mintáktól eltérő hagyományait akarják megvédeni. Nem a bolygó szorul azonban megmentésre, hanem a rajta lévő élet valamennyi különös formájával. A konzervatív természetvédelem origója ezzel szemben éppen a természetiként is értett *otthon*, ahogyan ez Scruton *Zöld filozófia* című könyvének kulcsfogalma, az *oikophilia* nyomán szerves részévé vált az ilyen irányú jobboldali beszédmódnak.¹⁷

Az *oikosz* szó – melyből az „öko” előtag örökölt meg az „ökológia” (és más, hasonló) szavunkban – eredeti jelentése „otthon, háztartás, család”. Az etimológia megvilágítja, hogy a környezet- vagy természetvédelem valójában az otthon (haza) és a család védelme. Következésképp egyetlen családvédelmi program sem igen képzelhető el a természet és a társteremtmények védelme, az egészséges környezet megőrzése nélkül. Ezek szétválasztása nem a konzervatív, hanem a világ egységét *dekonstruáló* baloldali gondolkodás sajátosságaira utal. Mindebből az is következik, hogy az élelmiszeriparban alkalmazott, gyakorta egészségtelen adalékanyagok, a naponta használt mérgező vegyszerek, a természet használatának mai módzatai aláássák egy valóban konzervatív ökológia alapjait, mert a világ töredezettségéből fakadó ágazati logikában gondolkodnak, az összefüggéseket pedig elhomályosítják, a kölcsönös felelősséget elhárítják. A fragmentáltság logikája szerint a gyomirtók használata csupán az agrárium ügye; a vizek állapota a vízügyé; az erdőkért az erdőgazdálkodás felel; a városok levegőjének minősége városstratégiai kérdés; a biodiverzitás csökkenésének megakadályozása a természet-

Organikus harmónia –
Utagawa Hiroshige:
Vadludak repülnek
a Hold előtt (1832–35)
(San Diego Museum of Art)

16 A szakralizált és a profán térhez lásd MIRCEA Eliade: *A szent és a profán*, ford. BERÉNYI Gábor, Európa, Budapest, 2009.

17 Lásd Roger SCRUTON: *Zöld filozófia. Hogyan gondolkozunk felelősen a bolygónkról?*, ford. SZILÁGYI-GÁL Mihály – ZSÉLYI Ferenc, Akadémiai, Budapest, 2018. Vö. URI Dénes Mihály: *Az ideiglenesen elfoglalt hely etikája*, Kommentár, 2018/3–4., 75–77.

az iparosítás logikája támadás a konzervatív világkép ellen

védők feladata; az emberi egészséggel csak az egészségügynek van dolga és így tovább – s ezek az ágazatok aztán vagy találkoznak, vagy nem.

De milyen gazdasági fejlődés az, amiért az ember az egészségével, a természet a létével felel? A környezet védelme *egészségvédelem* is: az Istentől kapott élet megbecsülése, védelme és fenntartása. A magzat védelme és a természet megőrzése egyazon töből fakad, *az élet tiszteletéből*. Ezért nem is használhatjuk a „fejlődés” szót egy olyan életformára, amely az utánunk következő nemzedék tartalékait éli fel, amiként nem beszélhetünk fejlődésről az olyan változások esetében sem, amelyek nem a hagyomány megújítására, hanem lerombolására épülnek. Nem alkalmazhatunk olyan termelési módokat, ame-

lyek a környezet állapotának romlásával járnak, így végül magának a termelésnek a tartós lehetőségét szüntetik meg (lásd ehhez a *Mérgezett Föld* című dokumentumfilmet). A konzervatív helyhez kötöttség és a teremtésvédelem perspektívájából azért bajos az ipari forradalmakra (beleértve az éppen zajló 4.0-t) jó szívvel tekinteni, mert az „*ipari típusú gazdálkodási rendszerek célja a függetlenség a helyi adottságtól*”.¹⁸ A mögöttük működő termé-

sztudományos világkép pedig pusztá nyersanyaggá degradálja az embert és a természetet.¹⁹ Az iparosítás logikája támadás a konzervatív világkép, a helyi autonómia, a teremtés rendje ellen. A folytonos növekedés ideáját az élet gyarapításának parancsolata kell, hogy felváltsa. Mert a valódi fenntarthatóság ott kezdődik, ahol nincs külön „természeti”. Csak az élet van vagy a pusztulás.²⁰ *Tertium non datur*.

KONKLÚZIÓ

„A múlthoz fűződő viszony megveti az emlékező csoport identitásának alapjait.”²¹ E viszonyban, ahogy láttuk, nem is oly régen a közösség azonosságadata evidensen fonódott össze a természeti környezet megóvásával. Ezt a (történeti) perspektívát joggal nevezhetjük mai szóval ökológikusnak. Olyan sarokpont ez, amely lényegi különbséget képez a hangsúlyozottan a jelenre és a disztópikusként ábrázolt jövőre koncentrálnak, a nemzeti és lokális hagyományoktól eloldott haladó/baloldali diskurzusokkal szemben. Egyszerűsége lehetővé teszi, hogy az ökológiai szemlélet és a természet (a teremtés) védelme ne csak a jobboldali, hanem az egész közösség identitásának meghatározó elemévé is váljék. Az ökológiai válságra nem lehet globális és kizárólagosan urbánus válaszokat adni, amiként nem beszélhetünk ökológiai szemléletről és fenntarthatóságról a technológiai társadalom, a fogyasztói kultúra és a globális hálózatok rendjében, a tömegtermelés logikájában sem.

A globális világ jelenségeit természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül, mert azok befolyásolják lokális lehetőségeinket. Az univerzálék azonban eddig sem megoldásokhoz vezettek el, hanem csak újabb problémákat idéztek elő. Mindazonáltal lokális és globális viszonya jelentős értelmezői probléma elé állítja a konzervatív világképet is. *A lehet-e konzervatívnak lenni a 21. században* kérdésére adható válasz éppúgy nem egyértelmű, mint az, hogy *lehet-e az új évezredben fenntarthatóan élni?* Egy valamit azonban nehézségük mellett is jeleznek: a konzervativizmus és az ökológia egyazon sorson osztoznak. ■

18 *Gazda(g)ságunk...*, I. m., 23. (kiemelés az eredetiben)

19 Lásd ehhez URI Dénes Mihály: *Elvesztett szabadság. Konzervatív szellemiség és természetvédelem*, Kommentár 2019/2., 72–78.

20 BALOGH Péter: *Vízzel feltöltött táj avagy a fenntarthatóság képe(ssége)*, < <http://emberestisza.blogspot.com/2016/03/vizzel-feltoltott-taj.html>>.

21 JAN ASSMANN: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, ford. HIDAS Zoltán, Atlantisz, Budapest, 1999, 54.